

En gra vist

ULUSLARARASI İSTANBUL BASKIRESİM ETKİNLİKLERİ

BİLDİRİ KİTABI *PROCEEDING BOOK*

INTERNATIONAL ISTANBUL PRINTMAKING ACTIVITIES

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
Vİ AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Engravist' hakkında

Doç. Dr. Lütfü KAPLANOĞLU

ENGRAVİST Organizasyon Kurul Başkanı

Mağara dönemiyle başlatılan insanlık tarihi, resim ve baskiresim sanatının başlangıcını da oluşturmaktadır. Yazının başlangıcından önce kullanılan baskiresim sanatı, dünyanın her yerinde ortak bir dil olarak kabul edilmektedir.

Püskürtme yöntemiyle şablon baskı, boyalı ellerin bir yüzeye aktarılmasıyla yüksek baskı gravür, çukurdaki boyaların bir yüzeye aktarılmasıyla ise çukur baskı gravür sanatı tarih içinde çeşitli evre ve yöntemler geçirerek günümüze kadar gelmiştir.

Güzelliği, Kültürel geçmişi ve üzerinde kurulmuş medeniyetlerle sürekli adından söz ettiren İstanbul, önce kitap sanatlarında görülen tahra basma gravürleriyle, sonradan özellikle 19. ve 20. Yüzyılda merak ve cazibe merkezi olması sebebiyle birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur.

Osmanlı toprakları ve kültürüne olan merak Anadolu'nun hemen hemen her şehrinin gravür baskılarının yapılmasına sebep olurken; İstanbul'un güzelliği, ihtişamı bu detaylı betimlemelerden fazlaca nasiplenmiştir.

Gravür konusundaki geçmişe dayalı bir altyapısı olan İstanbul'un Osmanlı Devleti'nden sonra yapılan gravür eserlerinde azalma görülmektedir. Sanat fakültelerinde var olan atölye imkanlarının özel atölyelerde olma olasılığının az olması gibi birçok nedenle İstanbul'a ait yani gravürlerin çok az üretilmesi, önce Uluslararası İstanbul Gravürleri Çalıştayı ve sergisini ortaya çıkarmış, buna ilaveten aynı konu başlığı ile geçmişten günümüze İstanbul gravürleri konulu bildirili bir sempozyum fikrinin gerçekleşmesine sebep olmuştur.

"İstanbul" temalı Uluslararası Engravist Gravür Çalıştayı ve Sergisi, Türkiye, Balkanlar ve diğer akraba topluluklar arasında gerçekleştirilen ve özellikle günümüz İstanbul gravürlerinin üretilmesini sağlamak amacıyla Uluslararası 'Engravist' İstanbul Baskiresim Etkinlikleri olarak 28 Şubat-4 Mart 2016 tarihlerinde

İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi Baskiresim atölyelerinde gerçekleştirilmiştir.

Etkinlik, İngilizce engraving ve İstanbul'un ilk üç harfi bir araya getirilerek oluşturulan ENGRAVIST markasıyla yapılan baskı resim etkinliğimiz, kapsam ve eylem olarak Türkiye'de bir ilk olma özelliğini barındırmaktadır.

Birleştirici, eğitici, öğretici, güzelleştirici, diyalog kurucu, yardımlaşmaya açık ve çoğaltılabilme özelliğine sahip olan gravür sanatının İstanbul'un kendine has güzelliğinin bir araya getirilmesi şüphesiz hem eğitim bakımından, hem sanatsal, hem kültürel bakımdan birçok önemli açığın kapanmasına katkıda bulunmuştur.

Desteklenmesi halinde gelenekselleştirilmesini planladığımız bu etkinliğin zaman zaman genel, zaman zaman odaklanmış teknikler üzerinden tekrarlanması düşünülen bu etkinliklerin bienallere, trianellere, festivallere ve uluslararası etkinliklere dönüştürülmesi hedeflerimiz arasındadır.

Organizasyon Komitesi

Engravist 2016

Sempozyum Onursal Başkanı: Rektör Prof. Dr. İsmail Yüksek

Sempozyum Başkanı: Dekan Prof. Dr. Turan Sağer

Organizasyon Kurul Başkanı: Doç.Dr. Lütfü Kaplanoğlu

Organizasyon Kurul Başkan Yardımcısı: Öğr. Gör. Mehmet İlhan

Bilim Kurulu

Prof.Dr. Melihat Tüzün Namık Kemal Üniversitesi

Doç.Dr. Nedret Yaşar Kemerburgaz Üniversitesi

Doç.Dr. Lütfü Kaplanoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Musa Köksal Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nuhuğlu Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin Kahraman Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç. Salih Denli Kemerburgaz Üniversitesi

Prof.Safet Spahiu Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya

Prof.Nafi Jashari Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya

Prof. Nehat Beqiri Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya

Doç.Dr. Kenan Zekic Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek

Doç.Peno Penev St Cyril and St Methodius University of Veliko Tırnovo, Bulgaristan

Sempozyum Düzenleme ve Yayın Kurulu

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nuhuğlu Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin Kahraman Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç. İsmail Tetikçi Uludağ Üniversitesi

Yrd.Doç. Ali Kılıç Kemerburgaz Üniversitesi

Öğr.Gör. Mehmet İlhan Yıldız Teknik Üniversitesi

Öğr.Gör. Zeynep Özge Kalyoncu Plato Meslek Yüksek Okulu

Arş.Gör. Çağatay Bilsel Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Nur Cemelelioğlu Altın Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Nesli Gül Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Tuğba Renkçi Taştan Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Bahadır Uçan Yıldız Teknik Üniversitesi

Öğr.Gör. Murat Toprak Yıldız Teknik Üniversitesi

Öğr. Gör. Ahmet Ziya Sandıkçioğlu Basın Koordinatörü

Çalıştay Düzenleme Kurulu

Öğr.Gör. Emrah Günay
Öğr.Gör. Burak Satar
Arş.Gör. Tuğba Renkçi Taştan
Arş.Gör. Nur Cemelelioğlu Altın
Arş.Gör. Çağatay Bilsel
Arş.Gör. Nesli Gül

Sergi Seçici Kurul

Prof.Dr. Melihat Tüzün
Doç.Dr. Nedret Yaşar
Doç.Dr. Lütfü Kaplanoğlu
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin Kahraman
Yrd.Doç. İsmail Tetikçi
Öğr.Gör. Emrah Günay
YTB Temsilcisi

Sergi Düzenleme Kurulu

Öğr.Gör. Emrah Günay
Öğr.Gör. Ahmet Dolunay
Arş.Gör. Tuğba Renkçi Taştan
Arş.Gör. Serpil Akdağlı
Arş.Gör. Çağatay Bilsel

Editör

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nuhuğlu

Yapım

Tablet İletişim
www.tabletiletisim.com

Basım

Haziran 2016, İstanbul
Tor Ofset

ISBN

978-975-17-0000-1

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz kopyalanamaz.

BİLDİRİLER PROCEEDINGS

Prof. Dr. Ahmet Şinasi İŞLER , “Tarihsel Süreç İçinde Avrupa’da Basılan Kitap ve Haritalarda Ağaçbaskı, Metal Gravür ve Taşbaskı Tekniği İle Çoğaltılan Panoramik İstanbul İllüstrasyonlarından Örnekler” <i>“The Examples from Panoramic Istanbul Illustrations with Replicated Printed Books and Maps in Wood Printing, Metal Engraving and Lithography Technique in The Historical Process in Europe”</i>	08
Arş. Gör. Bahadır UÇAN , “Gravürler Üzerinden İstanbul Efsaneleri” <i>“Istanbul Legends Via Engravings”</i>	28
Bora FER , “19. Yüzyıl İstanbul Gravürlerinde Toplu Taşıma ve Gündelik Hayat” <i>“Public Transportation and Everyday Life in 19th Century Istanbul Engravings”</i>	34
Arş. Gör. Ceren ÇALIŞKAN , “Osmanlı Dönemi Seyahatname ve Gravürlerinde Julia Pardoe ve William Henry Bartlett’in İzlenimleri” <i>“Julia Pardoe and William Henry Bartlett’s Impressions on the travel book and engraving in the Ottoman Period”</i>	42
Çağatay BİLSEL , “19. Yüzyılda Türkiye’ye Gelen Yabancı Sanatçıların Gözünden İstanbul Görünümleri, Dönemin Yaşamı, Giyim Ve Kuşamını Tanıtan Gravürler İncelenmesi” <i>“The Examination of Engravings on the Istanbul views, life period, clothing and finery from eyes of foreign artists arriving to Turkey on 19th century”</i>	54
Öğr. Gör. Emrah GÜNAY , “Haydarpaşa Garı’nın Kent Belleğindeki Yeri” <i>“Haydarpaşa Train Station In The Memories Of The City”</i>	70
Öğr. Gör. Erkan ÇİÇEK, Öğr. Gör. Ahmet DOLUNAY , “İstanbul’un 19. Yüzyılında Gravürlerle Yaşam Sahneleri” <i>“The Living Scenes of Istanbul with Ingravings in the 19th Century”</i>	76
Doç. Güldane ARAZ AY , “Görünümler ve Ötesi” <i>“Behind The Images”</i>	82
Arş. Gör. Gülderen GÖRENEK BEYAZ , “Devrim Erbil’in Sanatı ve İstanbul Temalı Gravürleri” <i>“Devrim Erbil’s Art and Istanbul Themed Engraving”</i>	88
Doktora Öğrencisi Hatice KARADOĞAN , “Geçmişten Günümüze Gravür Tekniğinin Resim Sanatında Yeri ve İstanbul Gravürleri” <i>“Until Nowadays The Situation of Engraving Technic in the Paint Art and The Engraving of Istanbul”</i>	96
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin KAHRAMAN, Öğr. Gör. İsmail Erim GÜLAÇTI , “İstanbul Temalı Gravür Çalışmalarında Ekslibris Örnekleri” <i>“The Exlibris Examples on the Istanbul Themed Engravings Workigns”</i>	112
Yrd. Doç. Dr. Mehmet NUHOĞLU, Celal ESER , “Sanayi- Nefise Mektebi Hâkk (Gravür) Hocası Mösyö Napier’nin Servet-i Fünun Dergisindeki Gravürleri” <i>“The Fine Arts School Teacher Engraving Napier’s Gravures in The Journal of Servet-i Funun”</i>	122
Doç. Dr. M. Sinan NİYAZİOĞLU , “Tasvir Mi? Temsil Mi? 19. Yüzyıl İstanbul Gravürlerinde İkonografik Dil” <i>“The Description or The Represent? The Iconographic Language Istanbul Engravings in the 19th Century”</i>	128
Doktora Öğrencisi, Öğretmen, Müberra BÜLBÜL , “18. ve 19. Yüzyıl Gravürlerinde İstanbul Hipodromu” <i>“Istanbul Hippodrome in The 18th and 19th Centuries Gravure”</i>	138
Okt. Necla TOSMUR , “Osmanlı Gravür Sanatında Harem Resimleri” <i>“The Harem Paintings on the Ottoman Engraving Art”</i>	148
Arş. Gör. Saliha Nesli GÜL , “Aliye Berger Gravürlerinde İstanbul’un İzleri” <i>“Influence of “Istanbul” at The Engravings of Aliye Berger”</i>	156
Nur CEMELELİOĞLU ALTIN , “Tarihin Görsel Sunumu: 15. ve 16. Yüzyıl İstanbul Haritaları” <i>“The Visual Presentation of History: 15th and 16th Century Istanbul Maps”</i>	164
Öğr. Gör. Özlem ERZURUMLU JORAYEV, Doç. Dr. Lütfü KAPLANOĞLU , “William Henry Bartlett’in İstanbul Gravürlerinde Giyim Kuşam” <i>“The Clothing and Finery on The William Bartlett’s Istanbul Engravings”</i>	172

BİLDİRİLER PROCEEDINGS

Doktora Programı Özlem VARGÜN , “İstanbul Haliç Gravürlerinde Kentin Anlam Haritaları” <i>“The Meaning Maps of The Urban on the Istanbul Golden Horn Engravings”</i>	184
Yrd. Doç. Salih DENLİ , “İstanbul Gravürleri Ve Oryantal (Doğulu) Göstergeler” <i>“The Istanbul Engraving And Oriental (Eastern) Signs”</i>	192
Doç. Dr. Seza SİNANLAR USLU , “Gravürlerle Bir Meydanın Öyküsü” <i>“The Story of a Square with The Engravings”</i>	198
Yrd. Doç. Sezin TÜRK KAYA, Arş. Gör. Şerife ŞEN , “Ahmet Şinasi İŞLER’in Gravürlerinde İstanbul Yorumları” <i>“The Istanbul Comments on The Ahmet Şinasi İŞLER’s Engraving Works”</i>	204
Arş. Gör. Tuğba RENKÇİ TAŞTAN , “Ressam Melchior Lorck’un İstanbul Temalı Baskresimleri” <i>“The Painter Melchior Lorck’s Istanbul Themed Printingpictures”</i>	210
Ubeydullah BİNOL , “19. Yüzyıl İstanbul Gravürlerinde Kent Konutları” <i>“The Urban Houses in The Istanbul Engravings on The 19th Century”</i>	216
Yrd. Doç. Umut GERMEÇ , “Çağdaş İstanbul Gravürleri” <i>“The Contemporary Istanbul Engravings”</i>	222
Öğr. Gör. Volkan YAVUZ , “Pietercoecke Van Aelst Gravürlerinde İstanbul” <i>“Istanbul In The Engravings Of Pieter Coecke Van Aelst”</i>	236
Prof. Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ, Doç. Dr. Rabia ÖZAKIN, Öğr. Gör. Umut ÇELİK, Konservatör Serra KANYAK , “Gravürlerde Ayasofya” <i>“The Hagia Sophia in the Engravings”</i>	244
Öğr. Gör. Zeynep Özge KALYONCU , “Gravürlerde İstanbul’da Gündelik Yaşam; Boğaz’ın Güzellikleri Gravürleri Üzerine Bir Araştırma” <i>“The Daily Living in Istanbul Engravings; A Research on The Bosphorus’ Beauty Engravings”</i>	254

İstanbul Haliç Gravürlerinde Kentin Anlam Haritaları

The Meaning Maps of The Urban on the Istanbul Golden Horn Engravings

Doktora Programı Özlem VARGÜN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, ozlemvargun@gmail.com

ÖZET

Tarihi yarımada ve Perayı da içeren Haliç, 18. ve 19. Yüzyıllarda gravür sanatçılarının ilgi odağı olmuştur. Bu dönemde yapılan gravürler gezginlerin yorumları ile anlam bulurken, sanatçının bakış açısı döneme ışık tutmuş böylece kentin bugün bile ortak bellekte bulunan görüntüleri ortaya çıkmıştır. İstanbul kenti birçok medeniyeti içinde barındırmış çok katmanlı anlam haritaları oluşturmuştur. Bu haritalar gravür sanatçıları tarafından öznel anlatımlarla tekrar ve yeniden anlam bulurken gezginlerin anlattıklarından bile çok şey söyleyebilmektedir. Bu nedenle gravürler çok güçlü görsel belgelerdir ve sadece görüneni belgelemez aynı zamanda çok katmanlı anlam yükünü, kentin sırlarını, bilinmeyenin görünmeyenini deşifre edilmesini sağlarlar.

Bu çalışmada amaç, 18. ve 19. Yüzyıllara ait İstanbul, Haliç kent gravürleri üzerinden bu katmanlı göstergeleri ve sembolleri takip ederek anlam haritaları oluşturmak, günümüzde o zamanın yaşamı, tarihi ve kent yapısını analiz etmek ve yorumlamaktır. Gravürler analiz edilirken sanatçı bakış açısı ile kentin ruhunu yorumlamak, farklı sanatçıların aynı manzara üzerinde resimledikleri gravürleri karşılaştırarak anlam haritalarındaki çeşitlenmeyi ve nedenlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Haliç, gravür, anlam haritaları.

MEANING MAPS IN GRAVURES OF ISTANBUL GOLDEN HORN

ABSTRACT

Golden Horn and the historical peninsula including Pera, has been the focus of attention in the 18th and 19th century engraver. During this period, made eng-

ravings finding meaning and interpretation of the traveler, the artist's point of view to light, so the city has kept period has appeared images meet in a common memory even today. The city of Istanbul has created multi-layered meaning of the map has hosted many civilizations. These maps are even finding that they understood the re-meaning with subjective and can tell a lot by the engraver. Therefore engravings are very powerful visual documentation and documenting not only visible but also the burden of multiple layers of meaning, the city's secrets, they provide decipher the invisible unknown.

The purpose of this study, Istanbul belonging to the 18th and 19th centuries, the Golden Horn through the city engravings to create meaning maps to follow this tier indicators and symbols today, then the life, history and analyze the urban structure and interpret. while artists with engravings analysis perspective to interpret the spirit of the city, comparing their pictures on the same landscape engravings of different artists and why their meaning is to demonstrate the variation of the map.

Keywords: İstanbul, Golden Horn, engravings, maps sense.

İSTANBUL HALİÇ GRAVÜRLERİNDE KENTİN ANLAM HARİTALARI

Giriş

Haliç 17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul'un en önemli stratejik konuma sahip olan bölgesi idi. Aslında 5. Yüzyıldan itibaren günümüze kadar bir yerleşim kültürüne sahip olmasının ötesinde bu bölgeye tarih boyunca farklı kimlik ve misyonlar yüklenmiştir. Haliç kıyıları Erken Osmanlı döneminde padişahların yazlık sarayları ya da, halkın sayfiye yeri olarak kullandığı yer iken

zamanla ticaret üretim ve kültür merkezi olmuştur. Bu değişime 13. Yüzyılda Cenevizlilerin¹ galata ve civarına yerleşmesi gösterilebilir. Bu dönemde başlayan kentsel gelişim sürecinde Galata ve çevresi ile Tarihi yarımada arasında farklılık bulunmaktaydı. Ancak İstanbul'un Fethi ile Kasımpaşa, Şişhane ve Haliç'in kentsel gelişimi hızlanmıştır. Bu civara kurulan askeri tersane, kışla ve işçi konutları bölgenin değişim ve gelişiminde etkili olmuştur. İstanbul Haliç gravürlerinden, bu kentsel değişim ve gelişimi, o zamanın İstanbul'u, hafızalarda kalan ortak bellekle ne kadar keşiştiği takip edilebilir.

17.ve 18. Yüzyıl aynı zamanda Oryantalizmin en gelişmiş olduğu yıllardı. Gezinlerin Doğunun gizeminden etkilendiği onları gravürlerinde yansıttığı ve seyahatnamelerle betimlediği Doğu, sanata doymuş olan Batı için yeni bir alandı. Bir çok sanatçı Oryantalizmden etkilenip hayali resimler üretmekteydi. Ancak Oryantalizm sadece sanat alanında değil bilim, arkeoloji, edebiyat ve akademik çalışmalarda yeni araştırma alanlarına ihtiyaç duyanlar için de yeni bir kulvar oluştuyordu.

Oryantalizmin sanattaki yansıması önce belge niteliği taşıyan gravürlerle başlar ve etkisi İstanbul gravürlerinde kendini gösterir. Bu resimler ortak konu, canlı aktarım, detaycılık ve belgeci anlayış nedeni ile birbirlerine oldukça benzer. Ancak yine de bu gravürlerinde kompozisyon, sanatçının öznel anlatımı, üslup ve anlatım dili kenti okumada farklı noktalara ve anlam modellerine götürmektedir. Çünkü İstanbul'un birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması, kenti anlamlandırmada sanatçının bakış açısı, geçmişi ve ilgi alanına göre değişiklik göstermekteydi.

18. ve 19. Yüzyıllarda, Batı gözüyle İstanbul, Doğunun gizemini keşfetmek ve belgelemek için bir giriş kapısıdır². Bu kapıdan geçerek zenginlikleri estetik bir değer olarak belgelemek ve geleceğe taşımak için ise müthiş bir gerçeklik duygusu veren gravürler ve gezginlerin yazdıkları betimlemeler kullanılmıştır. Sonraki dönemde görsel belgelemenin yerini fotoğraflar almıştır. Ancak yine de gravürlerde sanatçının öznel anlatımı, bu anlatım içinde yer alan ve fotoğrafta kullanılmayan eklemeler ve çıkarmalar, sanatçının vurgulamak için kullandığı mevcut görüntünün büyümesi veya gereksiz ayrıntının çıkartılması gibi anlamlandırma çabalarının çok daha etkili ve estetik bir özellik taşıdığı söylenebilir. 18. ve 19. Yüzyıllara ait gravürler üzerinden çok katmanlı göstergeleri takip ederek anlam haritaları oluşturmak, günümüzde o zamanın yaşamı, tarihi ve kent yapısını anlamamıza ışık tutmaktadır.

İstanbul kentini betimleyen birçok gravür sanatçı bulunmaktaydı. Bu sanatçıların en bilinenlerini arasında Thomas Allom, William Henry Bartlett, Giovanni Jean Brindesi, Eugene Napoleon Flandin, Comte de Choiseul-Gouffier, Louis Francois Sebastien Fauvel, John Frederick Lewis, Anton Ignaz Melling ve Count Amadeo Preziosi'ni sayabiliriz. İstanbul Haliç gravürleri anlam modelleri oluştururken de bu sanatçıların yapmış olduğu kent manzaraları karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Haliç kent gravürlerinde anlam haritaları oluşturmak için kentsel yapıların birbiri ile ilişkilerinin yanında hangi bağlamda ele alındığı ve dayandığı anlamsal dizgenin de bilinmesi gerekmektedir. Gravürleri anlamlandırmada Boğaziçi'nin simgeleri, genel kompozisyon içinde nerede buldukları, nasıl konumlandırıldıkları, toplumsal anlamları, tarihi bilgi ile örtüşüp örtüşmedikleri ve mekânsal ilişkinin hangi bağlamda kurulduğu önemlidir. Dilbilimde kullanılan anlamlandırma sürecinde kullanılan harf ve kelimelerin yerini İstanbul Boğaziçi kent gravür görsellerinde mimari yapısal imgeler, nesnelere ve figürler almıştır. Bu da İstanbul kentini yeniden anlamlandırmada bize yol göstermektedir.

Bu çalışmada İstanbul Haliç kent gravürlerinde kentin anlamlandırılması için sanatçıların en çok üzerinde durduğu 6 ayrı perspektif seçilmiştir. Bunlar;

Eyüp sırtlarından Haliç

Haliç ağzından Tarihi Yarımada'ya Bakış

Eyüp'ten Sütluçe'ye bakış

Beyoğlu ve Okmeydanı sırtlarından Haliç

Galata'dan bakış

Kasımpaşa'dan Tersane ve Yüzer Köprü

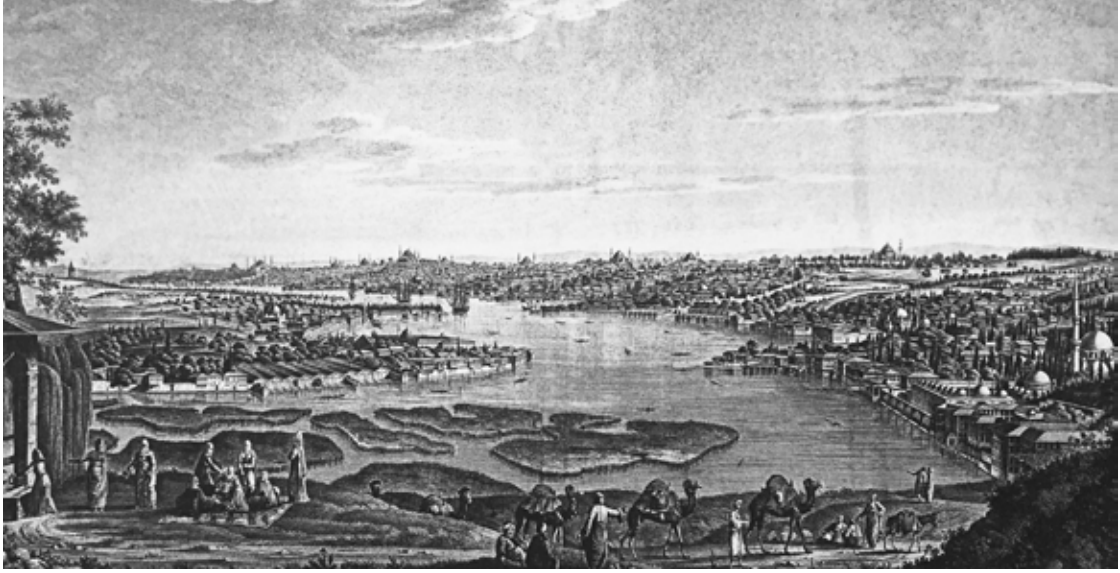
Eyüp sırtlarından Haliç

Haliç, İstanbul Boğaziçi'nin Marmara Denizi ağzına yakın kesiminde, kara içine 8 km kadar sokulan deniz girintisidir. Alibeyköy ve Kağıthane dereleri ile beslenen bu derin körfezin ortasında altıyvon adacıklar bulunmaktadır. Görsel 1'deki Melling'in yaptığı gravüre baktığımızda³ bu adacıkları görmek mümkündür. Gerçeğe yakın şekilde o zamanın tarihi ve fiziki durumunu gösteren bu gravürde kentin yataylığı ve düzlüğü vurgulanmıştır. Görsel 2'ye bakıldığında ise neredeyse aynı açıdan yapılmış gravürde Allom, kentin Yeditepeli vurgusuna özen göstermiş ve yükseklikleri daha çok vurgulamıştır.

1 Cenevizlerin gelmesi sonrasında Galata, Batı kültürünün İstanbul'a ayağını bastığı yer olma özelliğini korumuştur" (Birlik, 2013, 15).

2 Lynne Thornton: The Orientalist Painter-Travellers. ACR PocheCouleur, Paris, 1994, s 7.

3 yaklaşık 200m yükseklik

Görsel 1. Anton Ignaz Melling (1763-1831), Eyüp Tepelerinden Konstantinopolis Limanının Genel Görünümü

Melling'in Görsel 3'deki gravürü betimlediği nokta İdris Köşkü Karyağdı Bayırı civarındır. Bu noktadan bakınca Körfezin şekli ve bölgenin coğrafyası çok net algılanabilmektedir. Barttlet ve Allom'un gravürlerinde bakış açısı daha dar alındığı için bu netlikte başka bir gravüre rastlanmaz. Gravürün ön kısmında mesire yeri betimlenmiş ve günlük hayattan bir kesit olarak manzaraya eklenmiştir. Bu nedenle mimar ve sanatçı olan Melling bu iki beceriyi bir arada sunabilen ender sanatçılardan biri olarak gösterilir.

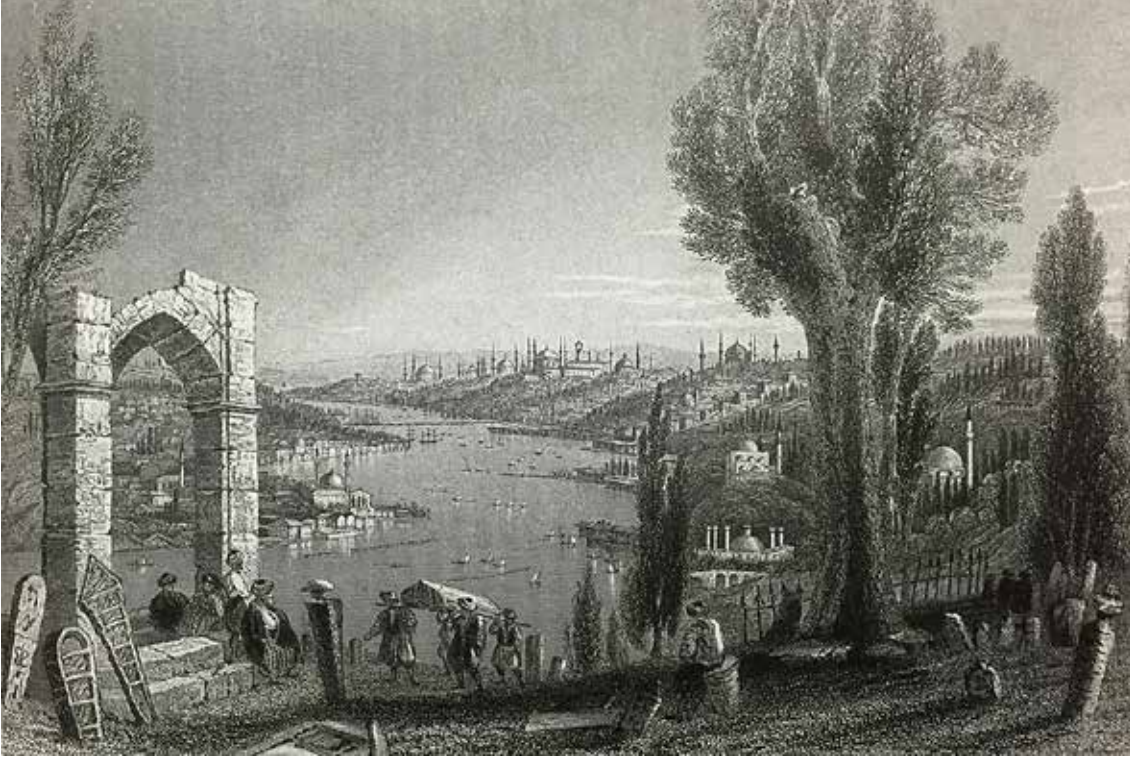

Görsel 2. Thomas Allom (1804-1872), Eyüp sırtlarından İstanbul

Haliç, Batılıların söylemi ile Altın Boynuz ismi ilkçağdaki mitolojik efsanelerine kadar gitmektedir. İlk Çağ yazarlarından Miletos'lu Hesykos'a göre iki derenin Haliç'e döküldüğü yerdeki tepenin üstünde Byzantion'un efsanevi kurucusu Byzas'ın annesi olarak kabul ettiği Keroessa doğmuştur. Bu nedenle İo'nun kızı olan Keroessa, Haliç'in eski ad adı Keras (boynuz) dan esinlenilmiştir. İstanbul'da ilk yerleşmeler bu efsane de belirtildiği gibi etrafı verimli topraklarla çevrili, balığı bol, denizleri güvenli korunaklı Haliç civarında olmuştur. İlkçağ ve Bizans döneminde birçok tapınak ve kilise bulunan bu bölgede Osmanlı'nın gelmesinden sonra birçoğu camiye çevrilmiştir.

Görsel 2'ye baktığımızda diğer sanatçılardan çok daha vurgulu bir Yeditepeli kent imajı vardır. Ancak perspektife girmedikleri için 5 tepe vurgulanmıştır.

Görsel 3'deki kalıntılar İlkçağlardan beri bu bölgenin ne kadar tercih gördüğünü kanıtlamaktadır. Bir defin sırasında yapılmış olan gravürde Bartlett Müslümanlıkta mezarların ve ölümün ayrı bir yeri olduğunu vurgulamak ister. Defin herkesin gözü önünde yapılan ve yabancıların merakla izledikleri bir olaydır. Gravürde ön planda yer alan sahnede 4 kişinin tabutu sırtında yokuş yukarı taşıdıkları görülmektedir. Ön planda dua edecek imam onları beklemektedir. Tabutu omuzda taşımak ölüme bir saygı göstergesi iken resimde yaratılan atmosferde sessizlik ve hüznü hissedilir. Ayrıca mezarlığın bulunduğu yer o zaman için kentin uç sınırında ama kente hakim ve manzaralı bir konumdadır. Resimde karşı tepelere bakıldığında ise Yeditepeli şehir vurgusu açık bir şekilde görülür.

Görsel 3. William Henry Bartlett (1809-1854), Eyüp sırtlarından İstanbul

Bartlett'in mezarlıktan resmedilen Haliç gravüründeki anlam haritasına bakıldığında, manevi bir atmosfer yaratıldığı görülmektedir. Her bir tepede yükselen cami ve minareleri İstanbul'un İslam kenti olduğu hemen hissedilir. Cami kubbeleri ve minareler İslam'da kutsallığın sembolleri olarak karşımıza çıkar. Gravürdeki anlamsal dizgiye bakıldığında camiler, hiyerarşik olarak inanç sistemleri bağlamında ele alınan kenti anlamlandırmada odak noktası haline getirilmiştir. Ortaçağ gotik kiliselerinde nasıl Tanrıya ulaşmaya çalışan skolastikli kuleler varsa, cami minarelerinde de Allah'a ulaşma çabası vardır. Kubbe ise semayı, sema evreni, evren mükemmel ve değişmez bütünlüğü, sonsuzluğu ve cenneti simgelemektedir. Ayrıca servi ağaçlarının göğe doğru uzayan yaprakları Allaha ulaşma çabasına anlamsal bir katkı yapmaktadır.

Anıtsal yapı ve tepeler ilişkilendirildiğinde Sercan Özgencil Yıldırım, kentin anlamsal kurgusu ile geometrik dizgesinin uyuştuğunu ifade eder. Görsel 3'te tarihi yarımadadan anakaraya doğru yaklaşırken ilk tepede Ayasofya ve Sultan Ahmet Camii bulunmaktadır. Bu yapılar ilk tepenin belirleyicisi konumdadır, bir başka belirleyici ise Adalet kulesi ile sarayın bulunduğu konumdur. Gravürde, Ayasofya'dan daha geride bulunmasına rağmen Sultan Ahmet Caminin 6 minaresi seçilebilmektedir. İkinci tepede iki minareli Nuri Osmaniye Camii, üçüncü tepede ise dört minareli Süleymaniye camileri belirleyici konumdadır. Süleymaniye Caminin sağında bulunan kule ise Beyazıt/Serasker Kulesidir. Kulenin arkasında kalan bölümde Beyazıt Caminin minareleri görülmektedir. Beşinci tepeli işaretleyen yapı Yavuz Sultan Selim Camii iken, altıncı tepeli Fatih Camii belirler. Ancak Yıldırım gerçekte dördüncü tepenin yamacı normalde görünemez konumdadır; ancak yedi tepeli vurgusu vermek adına sanatçının burada ışık gölge ile perspektifle oynadığını tespit etmiştir. Fatih Caminin altında kalan küçük caminin İvaz Efendi Camii olduğu düşünülmektedir. Eyüp sırtlarında kalan kıyıya yakın kare biçimli cami, Zal Mahmut Paşa Camii iken, sağ yamaçtaki Eyüp sultan Camiidir (Yıldırım, 2008, s. 110). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere İstanbul Kenti fetihden sonra İslam'ın Avrupa'daki merkezi konumundadır. Bu sonuca Yeditepeli kentte her bir tepeye konumlanmış camilerden varlıkları. İslam'ın ve inancın hakim olduğu kentte yaşam da bununla oldukça bağlantılıdır. Tekrar etmek gerekirse yaşam ve ölüm iç içedir, mezarlıklar kentten uzakta değil yaşamın içinde konumlanmıştır. Ölüm bilinci İslam inancında başat konumdadır. Sanatçı bu bilinçle gravürünü kentin bu gerçekliği üzerinden kurgulamıştır.

Haliç ağızından Tarihi Yarımada

Thomas Allom'un yaptığı Görsel 4'deki gravüre baktığımızda ilk fark edilecek şey yoğun bir deniz trafiğinin varlığıdır. Gravürdeki dizgeler takip edildiğinde cami ve kulelerin varlığı kentin anlamlandırılmasında ikinci plana atılmıştır. Arka planda kalan maneviyattan daha önce anı yaşayan, gerçek hayat içindeki insanların denizle olan

mücadelesi resmedilmiştir. Haliç önemli bir liman ve stratejik konumda bir ticaret merkezidir. Deniz ulaşımının can damarı olan bu nokta hem ipek yolunun sonu hem de Avrupa ile kurulan ticaret yolunun başlangıcıdır. Bu nedenle deniz trafiği oldukça yoğundur.

Robert Walsh'ın Haliç betimlemelerinde dile getirdiği bir ilginç deniz ulaşım aracı "piyade kayıklar"dır. Bunların Haliç'in farklı karakterde tasarlanmış kayıkları olduğunu vurgulayan Walsh, zarif, ince narin, ucu sivrileştirilmiş, iki taraftan uzatılmış huş ağacından imal edilmişlerdir. Ayrıca tasarımıdaki aerodinamiği, su ile temas eden yüzeyinin azlığı ve hafifliği nedeni ile oldukça hızlı ve güçlü ulaşım aracı olarak tanımlar (Walsh, 2013, s. 7). Görsel 4'deki gravürün tam ortasında bulunan bu araç, aslında deniz ulaşımında vurgulanmak istenen asıl odağı oluşturur. Kent yaşamı hızlanmış, hayat hızla akmaktadır.

Görsel 4. Thomas Allom (1804-1872), Haliç ağzından İstanbul

Eyüp'ten Sütlüce'ye bakış

Görsel 5'e baktığımızda, Eyüp kıyısından Sütlüce'ye bakılmaktadır. Haliç yerleşim kimliklerini ikiye ayıran bir sınır bir tampon bölge gibiydi. Haliç'in güney kıyıları ile tarihi yarımada Müslüman mahallelerinin tercih ettiği yer iken, kuzey kıyıları ve Pera civarında genellikle Gayrimüslim yerleşimler bulunmaktaydı. Bizans dönemindeki adı Galasüde/Galationi olan Sütlüce semtinin olduğu yerde Süt Menbat isimli bir Rum köyü vardı. Köyün bir köşesindeki bakır bir kadın heykelinin memelerinden su akar; bu ayazmanın, kadınların sütünü çoğalttığına inanılırdı. Bundan dolayı semt, Sütlüce olarak anılmıştır ve burada ayrıca mandraların bulunması da bölgenin adının Sütlüce olmasında etkindir (Baştürk ve diğ., 2001). Bizans devrinde de bu bölge "Keramitya" olarak anılmakta ve bu bölgede 17. yy'dan 19.yy'a kadar birçok küçük kiremit imalathanesi bulunmaktaydı (Kömürçüyan, 1988). Ancak Gravürde bu ayrıntıyı işleyecek bir vurgu görülmemekle birlikte daha çok deniz ve insanın denizle olan ilişkisine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Görsel 5. Anton Ignaz Melling (1763-1831), Eyüp'ten Sütlüce'ye bakış

Sütlüce ve Haliçioğlu mahalleleri 5.yüzyıldan günümüze dek uzanan bir yerleşim kültürüne sahiptir. Bölge tarih boyunca her dönemde farklı kimlikler ve misyonlar yüklenmiştir. Erken Osmanlı döneminde padişahların yazlık saraylarının bulunduğu ve halkın sayfiye yeri olarak kullanıldığı bilinen bu bölge, farklı etnik ve dinsel kimliklere kendini açan, hem Müslüman hem gayrimüslim halklarını ve mezarlıklarını kucaklayan, çoğunlukla

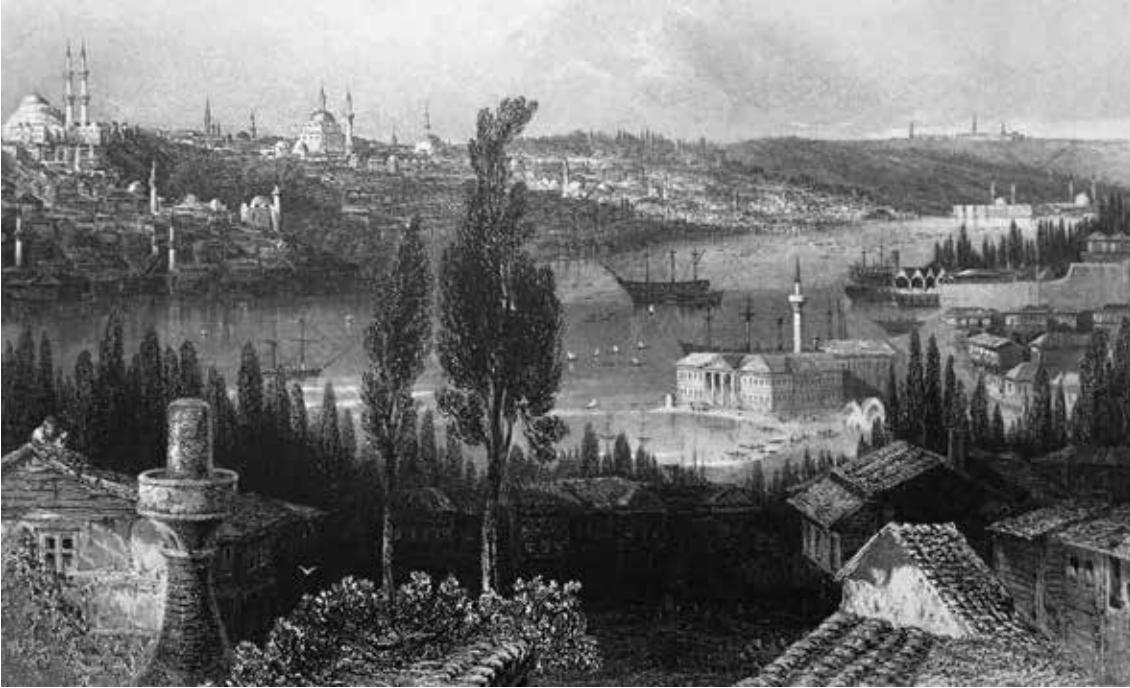
sakin, kent dışı görülen bir bölge iken, zamanla buraya kurulan üniversite ve mezbaha tesisleri bu bölgenin işlev ve kimliğini de değiştirmiştir (Özservet, 2014, s. 43). Görsel 5'deki gravür Sütülcü, henüz sakin halkın sayfiye yeri iken resmedilmiştir.

Gravürde bulunan camii Humbaracı camii ve Koca Ragıp Paşanın yaptırdığı Humbarahane olduğu tahmin edilmektedir. Sol taraftaki yerleşim yeri ise Süt Memba isimli Rum köyüdür.

4. Beyoğlu ve Okmeydanı sirtlarından Haliç

Görsel 6. William Henry Bartlett (1809-1854), Okmeydanı'ndan Görünüş

Görsel 7. William Henry Bartlett (1809-1854), Pera'dan Tersane (üst)

Görsel 6 ve 7 Bartlett'in panoramik amaçla yaptığı birbirinin devamı iki gravürdür. İlk gravürde Fatih Camii'nden Sarayburnuna kadar olan manzara vardır. İkinci gravürde ise Fatih camii'nden Eyüp'e kadar olan kısım resmedilmiştir. İlk gravürde reformcu padişah II: Mahmud'un 1826 kurduğu yeni ordu⁴ mensupları yeni üniformalarıyla resmedilmiştir. Gravürde padişahların namına dikilmiş nişan taşları görülmektedir. Okçular tekkesi denen bu bölgeye bina yapılması yasaklanmıştır. Bu tekke tarikat tekkesi değil bir nevi spor ocağıdır ve talimler burada yapılır. İkinci gravürde ise bir yel değirmeni ve Fatih'in yaptırdığı ahşap bir camii bulunmaktadır. Türk-

⁴ Asakir-i Mansure Muhammediye mensupları

lerin Edirne'den geldiğinde ilk namaz kıldıkları yer olarak adlandırılır.

Galata'dan Bakış

Görsel 8'deki gravürde en önde ortada liman reisi Fransız bir mühendisle fikir alışverişinde bulunmaktadır. Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa ile Tersana Emni kayıkhaneleri teftiş etmektedir. En ön planda ise III. Selim devrinde Tersanenin genişletilmesi ve havuz yapımı için taşınan malzemeler görülmektedir. Tersanenin arkasında setin üstündeki yapı ise Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa Sarayıdır (Yıldırım, 2008, s. 122). Melling'in notlarından alınan bu bilgiler ışığında gravürdeki anlamlandırma denizciliğe verilen önemi vurgulamak için yapılmıştır. Gemi yapımı bakım ve onarımı talim ve eğitimlerin önemi sistemli bir çalışmanın ürünü olarak bu gravürde karşımıza çıkar. Donanma gemileri, korunaklı ve güvenli Haliçte demirlenmektedir. Denizler hakimi kaptan sarayı ise Haliç'e hakim bir konumda yerleştirilmiştir. Denize hakim olan Osmanlı'nın gücü bu gravürde görülebilmektedir.

Görsel 8. Anton Ignaz Melling (1763-1831), Galata'dan Tersane

Kasımpaşa'dan Tersane ve Yüzer Köprü

Görsel 9 ve 10'da 1836'da Haliç'e inşa edilen ilk köprü görülmektedir. Geçenlerden para alınmaması nedeni ile Hayretiye köprüsü olarak adlandırılan köprü, bugünkü Atatürk Köprüsünün yerinde bulunmaktaydı. Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Cami'nin yanından, Unkapanı'na uzanmaktaydı. Ancak Bartlett'in çizdiği gravürde köprü gerçekte olduğu yerden biraz daha batıda resmedilmiştir. Köprü II. Mahmud tarafından Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşaya çizdirilerek inşa ettirilmiştir. Kent silüetine hoş bir görüntü ve estetik katan köprüye iki yerden kayıkların geçebilmesi için kavis verilmiştir. Köprü yüzer durumda yapılmıştır. Pardoe notlarında son derece güvenli rahat ve kullanışlı olmasına rağmen bazı kadınların karşıya geçmek için hala kayıkları kullandığını da belirtmektedir.

Görsel 9. Thomas Allom (1804-1872), Kasımpaşa'dan Tersane

Görsel 10. William Henry Bartlett (1809-1854), Yüzer Köprü

Sonuç

Bir konuyu, yaşantıyı, ortamı, anı ya da süreci imleyen betimleme ögesi olarak da açıklanabilecek gravürler, çeşitli süreçlere imza atmış, kendi dilini oluşturmuş önemli bir sanat dalı olarak varlığını hala sürdürmektedir. Çeşitli sanatçılardan alınan örneklerle İstanbul kentinin anlam haritalarının oluşturulmaya çalışıldığı bu yazıda, gezginlerin anlatımları, İstanbul'a ait hikayeler, efsaneler ve araştırmalar da hem mekanı algılama hem de anlam haritası oluşturma açısından önemlidir. Sanatçıların gravür diliyle yaptıkları resimler ne kadar öznel anlatımlar içeriyorsa, bu kent gravürlerinin anlamlandırılması da o kadar öznel anlam içerebilir. Dolayısıyla yapılacak başka bir okuma kentin çok daha farklı bir anlam modeline götürebilecektir.

İstanbul kent gravürleri, diğer bütün gravürler gibi yapıldığı dönemin tarihini de belgelemektedir. Bu gravürler kendinden önceki geçmişin izlerini taşıırken geleceğe bir takım kültürel kodlar da taşımaktadır. Bugünden baktığımız bu tarihi belgeler bize sadece kentin simgelerini, anıtsal veya doğal çevreyi değil, toplumsal yaşam, gelenek ve kültür hakkında ipuçları da vermektedir. İstanbul gravürleri bize yaklaşık iki yüzyıllık geçmiş algılamamıza olanak tanırken bu algının bir kısmı hala ortak belleklerdeki yerini korumaya devam eder. Ancak o zamandan günümüze kadar gelen süreçte kentin değişimi kaçınılmazdır.

Bu araştırma ve anlam haritaları oluşturma girişimi, gravürler üzerinden kenti okumamıza, o dönemi anlamamıza, kentsel yaşam ve kentsel doku hakkında bilgi edinmemize yardım etmiştir. Ancak tekrar edecek olursak; sanatçıların öznel yorumları değerlendirilirken, anlam haritalarında ne kadar nesnel bakış açısı sunulmaya çalışılsa da sonuçta bu yorumlar öznellikten kurtulamayacak ve hatta başka bir anlamlandırma denemesinde farklı sonuçlara ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Özservet, Y. Ç. (2014). İstanbul Sülüce - Haliçoğlu Bölgesi Yerleşim Dokusunun Dönüşümü. *Atrium*, 2 (1), 43-57.

Birlik, M. (2013). Şişhane Meydanında Mekansal Niteliklerin Değişim Süreçleri. In *MSÜ*, 23. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu (p. 15). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Haliç. (n.d.). Retrieved 02 09, 2016, from İslam Ansiklopedisi: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c15/c150150.pdf>

İstanbul Semt İsimlerinin Anlamları. (n.d.). Retrieved 02 09, 2016, from BugünBuGece: <http://bugunbu gece.com/oku-bak/haber/istanbul-un-semt-isimlerinin-anlamlari-1>

Walsh, R. (2013). Constantinopol and the Seven Churches of Asia Minor (İstanbul Manzaraları Rumelide ve Batı Anadolu'da Gezintilerle). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldırım, Ö. S. (2008). *Kentin Anlam Haritaları Gravürlerde İstanbul*. İstanbul: Kitapİstanbul.

Fun Stories First